

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHNING STRATEGIK OMILI

Akmal Yoriyevich Ostanov

*Turon universiteti, iqtisodiyot
va xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti kafedrasi mudiri,
iqtisod fanlari nomzodi, dotsent*

Ergashev Kamron

Turon universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik va xususiy tadbirkorlikning aholi bandligini ta'minlashdagi o'rni va roli tahlil qilinadi. Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy rivojlanish, yangi ish o'rinlarini yaratish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, ushbu sohaning muammolari va istiqbollari e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: kichik tadbirkorlik, xususiy sektor, bandlik, ish o'rinlari, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, tadbirkorlik siyosati.

Annotation. This article analyzes the role of small and private entrepreneurship in ensuring employment. It highlights the importance of entrepreneurial activity in economic development, job creation, and maintaining social stability. The problems and prospects of this sector are also considered.

Key words: small entrepreneurship, private sector, employment, job creation, economic development, social stability, entrepreneurship policy.

KIRISH. Bugungi globallashuv va iqtisodiy raqobat sharoitida mamlakatlarning barqaror taraqqiyotini ta'minlashda kichik va xususiy tadbirkorlik muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa, aholi bandligini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni bartaraf etishda ushbu sohaning hissasi beqiyosdir. Kichik va xususiy tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy faollikni oshiradi, balki aholining daromad manbalarini kengaytirish, turmush darajasini yaxshilash va ijtimoiy tenglikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shu boisdan, mamlakatimizda ham ushbu yo'nalishga katta e'tibor qaratilib, tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, huquqiy va moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish borasida tizimli islohotlar olib borilmoqda. Bu esa mamlakatda bandlik darajasini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada kichik va xususiy tadbirkorlikning aholi bandligiga ta'siri, mavjud imkoniyatlar, dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Kichik va xususiy tadbirkorlik masalasi O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur soha bo'yicha o'tkazilgan ilmiy izlanishlar va normativ-huquqiy hujjatlar tadqiq etilganda, bir nechta muhim jihatlar ajralib turadi. Xususan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasida (2023) kichik biznes va xususiy sektorni iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi sifatida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, "2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Yangi O'zbekiston strategiyasi"da ham tadbirkorlikni rag'batlantirish orqali aholining bandligini oshirish strategik maqsad sifatida belgilangan [1].

Ilmiy adabiyotlarda ham bu borada turli yondashuvlar mavjud. Masalan, iqtisodchi olim A. Jo'rayev o'zining tadqiqotlarida kichik tadbirkorlik subyektlarining ishchi kuchini yutish qobiliyati yuqoriligi va ular orqali yangi ish o'rinlari yaratishning nisbatan tez amalga oshirishini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy barqarorlik va hududiy rivojlanishga erishishda xususiy sektorning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega ekanligi qayd etilgan [8,45-52]. Xorijiy adabiyotlarda esa, xususan, David Birch (1979) o'zining tadqiqotlarida AQShda aynan kichik bizneslar yangi ish o'rinlarining asosiy manbayi ekanligini statistik tahlillar asosida ko'rsatib bergan. Bu yondashuv bugungi kunda ko'plab davlatlar tajribasida ham o'z tasdig'ini topmoqda [9]. Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) va boshqa xalqaro tashkilotlarning hisobotlari ham kichik biznesni qo'llab-quvvatlash orqali bandlikni oshirish bo'yicha samarali strategiyalarni ilgari surmoqda. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi, balki ijtimoiy muammolarning hal etilishida ham muhim vosita hisoblanadi.

TADQIQOT USULLARI. Mazkur tadqiqotda kichik va xususiy tadbirkorlikning aholi bandligiga ta'sirini o'rganishda ilmiy tahlil, taqqoslash, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va sistemali yondashuv usullari qo'llanildi. Shuningdek, mavjud normativ-huquqiy hujjatlar, rasmiy statistika va ilg'or ilmiy adabiyotlar asosida amaliy tahlillar olib borildi. Maqolaning metodologik asosini O'zbekiston Respublikasi Prezident Sh.M.Mirziyoyev asarlari, Farmonlari, davlatimiz rahbarining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" [1,2] asarida bayon qilingan kontseptual g'oyalar tashkil qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Xalqaro tajriba kichik va xususiy tadbirkorlikning aholini ish bilan bandligini ta'minlash orqali iqtisodiy o'sishga ta'siri juda muhimligini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ham kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholini ish bilan ta'minlashning iqtisodiy o'sishdagi ahamiyati beqiyosdir. Zero, kichik va xususiy korxonalarining kelib chiqishi turli xil tarkibdagi murakkab ehtiyojlar majmuasining in'ikosidir, ular birinchi galda, mamlakat iqtisodiyotini bozor raqobatiga ta'sirchan va unga bardosh bera oladigan korxonalarni ko'paytirish zarurati bilan; ikkinchidan, kichik va xususiy biznes subyektlari aholini mehnatga jalb qilishning eng arzon, afzal va ustivor usuli ekanligi bilan ajralib turadi.

O'zbekiston va uning hududlari sharoitida ishlab chiqarishda foydalanilayotgan ishchi kuchining me'yordan ortiqchaligi yangi ish joylari yaratish masalasining dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda.

Xodimlarning, ayniqsa, qishloq xo'jaligida ortiqchaligi keskin darajada. Bunday hol mehnat bozoridagi vaziyatni bir qarashda yumshatgandek bo'lib tuyuladi. Biroq uning salbiy oqibatlari ijobiy jihatidan ko'ra ortiqroqdir. Buning asosiy sababi – me'yordan ortiqcha xodimlardan foydalanishning mavjudligi mehnat unumdorligini kamaytiradi va ish haqi darajasini yetarlicha oshirish imkonini bermaydi, xodimlarning ish mas'uliyatini va mehnatga ishtiyoqini keskin pasaytiradi. Sanatsiya va qishloq xo'jalik korxonalarini shirkatlarga aylantirish davomida ortiqcha ishchi kuchini qisqartirish, tajribasi shuni ko'rsatadiki, xodimlar soni normativ darajaga keltirilganda ish haqi 25-30 foizga oshdi.

Shu bilan birga ortiqcha ishchi kuchini qisqartirish bo'shatilgan xodimlarni ish bilan ta'minlash muammosini yuzaga chiqaradi. Ularni yuqori haq to'lanuvchi va qulay ish sharoitlariga ega bo'lgan, mahalliy xom ashyoni qayta ishlashga mo'ljallangan kichik va xususiy korxonalariga ishga joylashtirish, qishloq joylardagi xizmat ko'rsatish sohalariga, ijtimoiy va bozor infrastrukturasi tarmoqlariga jalb qilish zarur.

Ma'lumotlarga ko'ra, kichik va xususiy biznesda ish bilan bandlik o'sishining 85 foizi individual mehnat faoliyatida ish bilan ta'minlanganlik hisobiga bo'lmoqda. YA'ni bandlikning o'sishi asosan dehqon xo'jaliklari va yuridik shaxs huquqiga ega bo'lmagan tadbirkorlarga to'g'ri kelmoqda. Xususan, ish joylari barqaror bo'lgan va samarali ishlayotgan kichik va xususiy korxonalariga iqtisodiyotda ish bilan band bo'lganlarning faqat 5 foizga yaqini yoki kichik va xususiy biznesda ish bilan jami band bo'lganlarning bori-yo'gi 9 foizi to'g'ri kelmoqda. Fermer xo'jaliklariga esa iqtisodiyotda ish bilan band bo'lganlarning 4 foizi yoki kichik va xususiy biznesda band bo'lganlarning atigi 7 foizi to'g'ri keladi. Kichik va xususiy biznesda ishlayotganlarning qolgan qismi dehqon xo'jaliklarida o'z-o'zini ish bilan ta'minlash va yakkahol tadbirkorlikda ish bilan band.

Mamlakatimizda kichik va xususiy tadbirkorlik yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishda nafaqat hal qiluvchi mavqe egallashi, balki uning aholi farovonligi va daromadlari ortishida, ishsizlik muammosini yechishda, ayniqsa, kichik shaharlar va qishloq joylarida aholini ish bilan ta'minlashda muhim ahamiyatga egadir. Rivojlangan mamlakatlarda kichik va xususiy korxonalar tarmog'ini kengaytirishga alohida e'tibor beriladi. AQShda keyingi davrda vujudga kelgan barcha yangi ish joylarining 60 foizini kichik biznes korxonalari tashkil qilib, ular hissasiga mamlakat yalpi ichki mahsulotining 50 foizdan ziyodi to'g'ri keladi. [6,64]

Sanoati rivojlangan boshqa mamlakatlarda ham shunday manzarani ko'rish mumkin. Kichik va xususiy korxonalar ulushiga Germaniya, Italiya, Yaponiya tovar eksportining 50-70 foizi to'g'ri keladi.

Osiyo mamlakatlarida kichik va xususiy tadbirkorlikning salmog'i xalq xo'jaligida band bo'lgan ishchilar soni bo'yicha 60-70 foizni tashkil etadi. Ularda butun mamlakat bo'yicha mashg'ul bo'lgan barcha xodimlarning 70 foizdan ortig'i ishlaydi, sanoatda hosil qilinadigan barcha qiymatning 52 foizini kichik va o'rta xususiy korxonalar yaratmoqda. Germaniyada 2 mln.dan ortiq kichik va o'rta korxonalar mavjud bo'lib, ularda iqtisodiy faol aholining 75 foizi mashg'uldir.

Italiya iqtisodiyotida jami firmalarning 99 foizini xodimlar soni 100 kishidan kam bo'lgan firmalar tashkil qilib, ularda barcha ishlovchilarning 69 foizi banddir. Umuman, Yevropa Ittifoqida kichik va o'rta korxonalar jami korxonalarining 95 foizini tashkil etib, xodimlarning 75 foizini ish bilan ta'minlaydi.

Aholini ish bilan ta'minlashda kichik va o'rta biznesning hal qiluvchi ahamiyati dunyo tajribasidan ma'lum. Rivojlangan mamlakatlarda ishlovchilarning 50 foizdan 80 foizgacha qismi shu sohada mehnat qiladi. AQShda o'rtacha har 10 ming kishiga 742 ta kichik va o'rta biznes subyekti to'g'ri keladi. Bu mamlakatda ish bilan bandlarning 54 foizi kichik va o'rta biznesda tadbirkordir. Aynan shu ko'rsatkich Yevropa Hamjamiyatida 72 foizni, Yaponiyada - 78 foizni, yirik korxonalari kam bo'lgan Lotin Amerikasida esa - deyarli 90 foizni tashkil qiladi.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, mehnat bozoridagi haqiqiy vaziyatga baho berish, ish bilan ta'minlashga muhtoj aholining sonini aniqlash maqsadida O'zbekiston Respublikasida bir qator qonun va qarorlar qabul qilinmoqda. Bular asosida ish bilan ta'minlashga muhtoj shaxslarni aniqlash va mehnat resurslari balansini tuzish metodikasi tasdiqlandi. Bugungi kunda bu borada jadal ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, o'tkazilgan o'rganishlar bugungi kunda mehnat resurslarining deyarli 25 foizi iqtisodiyotning norasmiy sohasida bandligini ko'rsatmoqda. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda har 100 kishidan 5 tasi vaqtinchalik bir martalik ishlar hisobidan daromad ko'rmoqda, har 100 tadan 24

kishi bo'lsa - patentsiz yoki bir martalik patent bilan tadbirkorlik qilishmoqda yoki ularga yordam berishmoqda, har 100 kishidan taxminan 5 kishi esa xorij mamlakatlarga daromad topish uchun borishmoqda.

Albatta, bunday jarayonlar ham joylarda ishsizlik darajasini xavfsizroq darajada vaqtincha "tutib turish" imkonini beradi. Doimiy o'rganishlar [7] hozir ishga joylashtirishga muhtoj ish bilan ta'minlashga muhtoj aholi soni mamlakatimiz bo'yicha 500 ming kishini tashkil qilishini ko'rsatmoqda. Bu iqtisodiy faol aholining 4 foizi demakdir va mehnat bozorida davlat, mahalliy hokimiyat idoralari va jamoat tashkilotlari tomonidan yana ham aktiv faoliyat yuritilishi zarurligini talab qilmoqda. Shuning uchun ham ish joylari yaratish orqali mehnat bozorida talab va taklif muvozanatini ta'minlash hozirgi davrning muhim vazifalaridan biriga aylandi. Yuqori ish haqi to'lanadigan, qulay mehnat sharoitlariga ega doimiy ish joylari yaratilmasa, mahalliy xom ashyoni qayta ishlash mo'ljallangan ko'plab kichik korxonalar tashkil qilinmasa, xizmat ko'rsatish, bozor infrastrukturasi tarmoqlari rivojlantirilmasa aholining turmush darajasini o'stirib bo'lmaydi, ijtimoiy muhofaza qilish muammolarini to'la hal qilish uchun yetarli mablag' hamto'planmaydi. Mehnat bozorida vaziyatni iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bilan ko'rganda ham talab va taklif muvozanatisiz joylardagi moliyaviy-iqtisodiy muammolarni (mahalliy budjet daromadlari, soliq, emissiya va h.), ijtimoiy vazifalarni (kam ta'minlangan oilalarni moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, nafaqalar to'lash, pensiyalar va b.) hal qilish qiyinligi ko'rinadi.

Bu borada, ayniqsa, yangi ish joylarini yaratishga sarflanadigan investitsiyalarni taqsimlash katta ahamiyat kasb etadi. Investitsiyalar va pul oqimlari nafaqat ular yo'naltirilgan obyektlarni, balki turdosh tarmoqlarni ham rivojlantirish imkoniyatini beradi. Bugungi kunda investitsiyalar ko'proq shaharlarga to'g'ri kelmoqda, chunki shaharlarda sarmoyalar tezroq qaytinga ega bo'ladi, bu yerlarda ularning behuda sarflanish xafvi ham kam. Endi imkoni boricha investitsiyalarning mikroreditlar tarzida mayda tovar ishlab chiqaruvchiga, oilaviy biznesga kelishini ta'minlash zarur. Oilaviy biznes ish bilan ta'minlanganlik va daromadlar muammosini birvarakayiga yechish imkoniga ega. Bugungi kunda oilaviy biznesni mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari kafolati ostida garovsiz mikroreditlash mexanizmini yaratish kuntartibiga qo'yiladigan payt keldi. Shu o'rinda bir misol: Hindiston va Misrda oilaviy tadbirkorlikda mashg'ul salmog'i kichik va xususiy biznesda ishlovchilarning 70 foizini tashkil qiladi.

Mehnat bozorida talab va taklifni muvozanatlashning yana bir muhimi muammosi - aholining mehnat bozoriga imkoni boricha talab mavjud bo'lgan malaka bilan chiqishini ta'minlashdir. Ish izlayotgan fuqaroning malaka darajasi past bo'lsa, tabiiyki, uni ishga joylashtirish imkoniyatlari ham cheklangan bo'ladi. Masalaning yana bir jihati - mehnat bozori bir turdagi kasb-kor egalari bilan to'lib ketsa ham bo'lmaydi. Chunki bu holda keraksiz malakali aholi ko'payib, ularni ish bilan ta'minlash mushkul bo'lib qoladi. Shuning uchun ham bunday hollarni tartibga solish va faqat kerakli mutaxassislarni tayyorlash kadrlar tayyorlash tizimi va mexanizmining samarali ishlashiga bog'liq bo'lib qoladi. Respublikamizda amalga oshirilayotgan Kadrlar tayyorlash milliy dasturi birinchi galda aynan shu masalani hal qilishga yo'naltirilgan.

Shu munosabat bilan joylarda har bir mutaxassislik bo'yicha kadrlarga bo'lgan ehtiyojni aniqlash, bunda mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishini to'la hisobga olish muhim. Liberallashtirish jarayonlari amalga oshayotgan ayni kunlarda iqtisodiy o'sish ko'p jihatdan yaqin, o'rta va, hatto, uzoq kelajakda qaysi kasblar bo'yicha mutaxassislar kerakligini bilishimizga

bog'liq. Bu masala, yuqorida tilga olingan sabablarga ko'ra, ayniqsa kichik va o'rta biznes sohasi uchun muhim. Buning uchun, shubhasiz, biz qaysi tarmoqlar va kasblar bo'yicha mutaxassislar yetarlicha tayyorlanmayotgani, qaysi sohalar uchun ular ortiqcha tayyorlanayotgani to'g'risidagi yetarli ma'lumotga ega bo'lishimiz lozim. Keraksiz tayyorlanayotgan har bir mutaxassis iqtisodiyot uchun benihoya zararlidir. Ko'rilyotgan ushbu masalani samarali hal qilishning yana bir muhim vositasi - ishchi kuchi qiymatidir. Oddiy qilib aytganda - ish joyidagi mehnat faoliyati uchun to'lanadigan ish haqi darajasi. Agar mehnat bozorida taklif qilinayotgan ish haqi darajasi past bo'lsa, u holda ish izlab chiqqan mutaxassislarning aksariyati boshqa sohalardan ish izlay boshlaydi yoki boshqa joylarga ketadi. Hozirgi kunda ko'plab zarur ixtisosliklar bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar yetishmasligining asosiy sababi ham shunda: yo ish haqi past yoki u ham o'z vaqtida to'lanmaydi.

XULOSA. Kichik va xususiy tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlashda muhim omil bo'lib, iqtisodiy faollikni oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur sohani qo'llab-quvvatlash orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi, aholi daromadlari oshadi va kambag'allik darajasi kamayadi. Shu bois, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rag'batlantirish va ular uchun qulay muhit yaratish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi - Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.// Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iy davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Tom 1.– Toshkent: O'zbekiston, 2017.– 233-295 b.
3. Karimov.I.A. Jamiyatda tadbirkorlik ruhini qaror toptirish – taraqqiyot garovi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001-yil 17-iyuldagi majlisida so'zlangan nutq // Xalq so'zi, 2001, 18 iyul.– №140 (2702).
4. Abduraxmanov Q.X.va boshqalar. Personalni boshqarish (O'quv qo'llanma). -Toshkent: «Sharq», 1998.– 272 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. – Toshkent, 2019. Manba:<https://stat.uz>
6. "Iqtisod va hisobot" jurnali.–Toshkent: 1998. – №1. – 64.
7. O'zbekiston Statistika davlat komiteti hamda Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlari.
8. Jo'rayev A. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik – iqtisodiy o'sishning tayanchi. // "Iqtisodiy taraqqiyot" jurnali, 2023. – №2. – B. 45–52.
9. Birch, D.L. (1979). The Job Generation Process. Cambridge, MA: MIT Program on Neighborhood and Regional Change.